

B. TÓTH ÁGNES

A GEPIDÁK TELEPÜLÉSI KÉPE A TISZA—MAROS—KÖRÖS KÖZÉN

A gepida királyság alföldi részének életéről a források csak néhány történeti adatot árulnak el; a mindennapi élet, az életmód és a települési kép homályban marad. Az utóbbiakról csak a régészeti kutatások (ásatások, terepbejárások) nyújthatnak ismereteket. Az alföldi gepidák esetében temetőiket sokkal jobban ismerjük, mint a településeiket, mivel az utóbbiak feltárása csak az elmúlt évtizedben indult meg. (Az erdélyi gepidák esetében a telepek és a temetők kutatása kiegyenlítettebb, bár ott a temetők száma és esetenként a sírszáma is kisebb.)¹ Az ismert és többé-kevésbé feltárt temetők nagyobb része éppen a Körös—Maros vidékére esik;² ez nyilvánvalóan e terület Gepidián belüli központi fekvéséből is fakad, de közrejátszhat ebben az is, hogy az itteni nagyobb városokban a múlt század vége óta rendszerint akadt olyan szakember vagy érdeklődő, aki különösen a népvándorláskor leleteit igyekezett menteni. Az Alföldön, a Körös—Maros közti területtől északra csak a Tisza mentén található sűrűbben a lelőhelyek, s a Duna—Tisza közti szórványos leletek is inkább az utóbbi partja közelében sűrűsödnek. Ez kézenfekvő, hiszen a nagy folyóvíz közelsége nyilván nemcsak a mindennapi megélhetésben lehetett fontos, hanem az átkelőhelyek közlekedési, kereskedelmi, hadi szempontból is vonzóak lehettek a megtelepülők számára.³ Az alföldi területtel összehasonlítva szembevetendő az is, hogy Sirmium környéke kevésbé sűrű gepida megtelepültséget mutat,⁴ s érdekes módon a Bácskában és a Bánátban is alacsony a lelőhelyek száma (bár itt újból emlékeztetnünk kell arra, hogy a kora középkor kutatása arrafelé kevésbé intenzív).⁵

¹ Régebben 57 lelőhely, 367 sír. CSALLÁNY D.: Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken. Arch. Hung. XXXVIII. Bp. 1961. 251. A legújabb irodalom Erdélyben 1906—1956 között mintegy 300 feltárt sírral számol, az azóta eltelt időből pedig 3—6 síros temetőrészleteket említ. BÓNA I.: Erdélyi gepidák — Tisza menti gepidák. MTA II. Oszt. Közl. 27. 1978. 138—139.

² 87 temetőt (közte a több mint 300 síros berekhátit) és összesen 781 sírt tart innen számon CSALLÁNY 1961. 251. Azóta a kishomoki temető sírszáma 105-re növekedett. (NAGY M.: Azi. e. I.—i. sz. 6. század. Hódmezővásárhely története I. Főszerk. NAGY I. Hódmezővásárhely 1984. 233.). Időközben néhány síros kis temetőrészletek is előkerültek a területen, pl. Békésszentandrás-Sírató (TÓTH Á.; A Kettős- és Hármaskörös völgyének i. sz. IV—V—VI. századi településtörténete. Egyetemi szakdolgozat. Bp. 1978. 53—68.); Battonya-Basarága, Vidpart, SZABÓ J. J.: Gepida lelőhelyek Battonya határában. AÉ 106. 1979. 218—219; Endrőd—Szujókereszt, H. VADAY A.—SZŐKE B. M.: Szarmata temető és gepida sír Endrőd—Szujókereszt. ComArchHung 1983. 79—132.; Mezőberény-Tücsökhalom, TÓTH Á. 1978. 79—89.

³ Ezért Szentes környékén, a bódi révnél a folyó jobb parti lelőhelyeit is számba vette KOVALOVSKI J.: Régészeti adatok Szentes környékének településtörténetéhez. Rég. Füz. 1957. 2.

⁴ A Dráva—Duna—Száva vidékéről 12 lelőhelyet, 34 sírt említ CSALLÁNY D. 1961. 251. Néhány új lelőhelyet mutat K. SIMONI: Dva priloga istraživanju germanskih nalaza seobe naroda u Jugoslaviji. Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu X—XI, Zagreb 1977—78. 209—233.

⁵ CSALLÁNY D. 1961. 251.

Míg a Tisza-vidéken a gepida temetőásatások mostanában mintha lelassultak volna, egyúttal azonban elkezdődött az Alföldön eddig ismeretlen gepida települések felfedezése.⁶ Csak néhány lelőhely néhány háza került ásatás eredményeképpen napvilágra,⁷ s még e feltárások zöme is vagy leletmentő jellegű volt, vagy pedig más korzakok leleteit célba vevő kutatások voltak, ezért mintegy „melléktermékként” kerültek elő a gepida emlékek. E kisebb felületre kiterjedő ásatásokból kezdjük megismerni a gepida települések jellegzetes, cölöpszerkezetű, földbe mélyített kunyhóit, amelyek nem térnek el az Erdélyben feltárt hasonló építményektől.⁸ Az alföldi telepek kiterjedésének, szerkezetének, rétegzettségének, belső időrendjének megismerését eme feltárások igen korlátozott mérete természetesen nem tette lehetővé.

Míg a szondázó ásatások révén néhány építményt ismerhetünk meg, addig a rendszeres terepbejárásokból más jellegű adatokhoz juthatunk: megismerhetjük egy-egy területen a települések hálózatát, az egyes települések kiterjedését; szerencsésebb esetben az egyes házak vagy házcsoportok sűrűbb leletanyaggal jelentkező foltjai is észrevehetőek.⁹ A terepbejárások tekintetében a Körös—Maros vidéke — a többi alföldi területtel összehasonlítva — igen jól áll. Már évtizedekkel ezelőtt született néhány, egy-egy itteni város vagy község határát régészeti szempontból feltérképező szakdolgozat,¹⁰ ilyenek Csongrád megye területén ma is készülnek. A Magyarország Régészeti Topográfiája keretében két járás teljes feldolgozása már elkészült, s egy harmadik megjelenésre vár.¹¹ Ígéretesek a Szolnok megyében végzett nagy kiterjedésű leletmentések eredményei is.¹² Mindezek mellett a közelmúltban megjelent helytörténeti monográfiák szintén fontos adatokat szolgáltatnak kisebb tájegységük gepidakoráról is.¹³ A kutatás jelen helyzetében azonban — ld. a feltárt telep- és temetőegyüttesek hiánya — a gepidák települési képe felvázolásakor főleg a terepbejárások tanulságaira kell támaszkodnunk.

A természetföldrajzi környezet köztudottan alapvetően befolyásolja egy-egy nép életmódját és települési képét. Így hát a gepidák számára is nyilván nagy változást jelentett, hogy korábbi hegyes-erdős szállásterületükről a Körös—Maros vidékére költöztek. Itt két eltérő jellegű tájegység találkozik: a Körös—Maros közti síkság és a Körösök vidéke, amelyek más-más életfeltételeket kínáltak a megtelepülni szándékozóknak. Az előbbi folyami hordalékkúpon nyugszik, folyó- és állóvizekben kevésbé gazdag, s a kitűnő mezőszégi talaján a löszpusztarétet ligetes erdőfoltok tarkították. A Körösök vidékére viszont az erősen kanyargó, sűrű élővizek és holtágak, kiterjedt mocsarak és lápok a jellemzőek; árvízmentesek csak a folyókat kísérő, mezőszégi talajú hátaik voltak, amelyek néhány méterrel a környező térszín fölé emel-

⁶ Összefoglalását lásd B. TÓTH Á.: Gepida telepek az Alföldön. Doktori disszertáció. Bp. 1983. Kéziratban.

⁷ Lásd az alábbi lelőhelyeket: Battonya-VOTSZ homokbányája, Battonya-Sziondai gyep, Biharkeresztes-Ártánd, Jan. 1. TSz, Eperjes-Csikós tábla, Szarvas-Bezina, Tiszafüred-Űlső fokpart; B. TÓTH Á. 1983. 61—67.

⁸ B TÓTH Á. 1983. 61—67.

⁹ Lásd pl. SZÓKE B. M.: Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn. Acta Arch. Hung. 32, 1980. 189.

¹⁰ KOVALOVSKI 1957.; KÜRTI B.: Mezőberény területének története a honfoglalásig. Mezőberény története I. Mezőberény 1973. 17—70.

¹¹ Magyar Régészeti Topográfia (a továbbiakban MRT) IV/1. szeghalmi járás. Szerk. TORMA I., MRT IV/2. szarvasi járás. Szerk. MAKKAY J., MRT IV/3. békési járás. Szerk. JANKOVICH D.

¹² Eredményeit CSEH J. doktori disszertációban foglalta össze.

¹³ Lásd Szeged története I. Szerk. KRISTÓ Gy., Szeged 1983., Hódmezővásárhely története I., Szerk. NAGY I., Hódmezővásárhely 1984. és a még előkészületben lévő Szentes története c. köteteket. Mindháromban NAGY M. írta a gepidák történetéről-régészetéről szóló fejezeteket, segítségét ezúttal is köszönöm.

kedtek; másutt a szikes talajú vizenyős réteket nádasok és vízparti erdők egészítették ki.¹⁴ E kép ismeretében az alábbiakban annak leírására teszünk kísérletet, hogy a Körös—Maros vidékén a természetföldrajzi körülmények (a domborzati, vízrajzi és talajtani különbségek) hogyan határozták meg a gepida telepek méretét, szerkezetét, sűrűségét.

Az igen alaposan bejárt, s általam is a legjobban ismert¹⁵ szarvasi járás területén a megfigyelések szerint a gepida telepek zöme a még ma is meglévő, ill. a térszín formáiból kikövetkeztethető vízfolyások nyomát követi, szinte kirajzolva a háta vonalát. Ezek a telepek sokszor csoportosan kerültek elő. Volt, hogy egyazon meander egyazon oldalán, egymás közelében, de különálló kisebb hátaokon sorakoztak (Békeszentandrás 27. és 28. lh, Szarvas 44. és 45. lh.); más esetben pedig „gyöngyfűzészerűen” kísérték a folyóviz egyik oldalát (Szarvas 122., 123. és 124., s a szemben lévő parton a 126. lh.). Előfordult, hogy két, „Y” alakban összefutó víz „villáján” belül helyezkedett el két gepida lelőhely, egy harmadikuk pedig a képzelt „Y” szára mentén került elő (Csabacsúd 42., 43., ill. 45.). Volt azonban olyan terület is, ahol a részletes szintvonalas térkép alapján sem lehetett az egykori vízfolyás vonalát kikövetkeztetni, ez esetben inkább a vízjárta területből szigetszerűen kiemelkedő hátaokon létesült telepek alkottak lazán körvonalazható csoportokat (Endrőd 35. és 37. lh.).¹⁶

Mai tudásunk alapján nem dönthető el, hogy ezek az egymás közelében lévő kicsi lelőhelyek önálló gazdasági, családi egységek lehettek-e, vagy egy nagyobb, összetartozó települési egység, „tanyacsoport” részei voltak. Még ásatásokkal is nehezen juthatnánk eredményre, mivel a gepida leletanyagot — főleg a kerámiát — évtizedekre, negyedszázadokra nem tudjuk szétválasztani. Így egyformán elképzelhető, hogy ezek a kis lelőhelyek egykorúak, de lehettek egyazon embercsoport egymást követő, más-más helyre települt lakóhelynyomai is. Ezzel a kérdéssel más korszakok kutatói is szembekerülnek. Az ugyanezen területen fellelt mintegy 240 avar lelőhelyet valójában 30—32 településhez tartozónak ítélik;¹⁷ de ezekről sem lehet megállapítani, hogy az egész „falut” egyszerre lakták-e vagy annak különböző pontjait változóan, lépésről lépésre haladva. Néhány nyugati germán törzs területén — ahol már számos települést teljes egészükben napvilágra hoztak — szintén nem ismeretlen a telep egyes fázisainak ilyen „eltolódása”¹⁸; azaz ezek nem egyazon felületen rétegződtek egymásra, hanem szinte „vándoroltak” az egyes épületcsoportok, s időszakonként más-más helyre került a telep súlypontja.¹⁹ Hasonló jelenséget két késő szarmata település kapcsán is megfigyeltek, a későbbi falvak ugyanis nem a korábbi rétegre települtek rá, hanem annak szélé felé terjeszkedtek, s ennek következtében a településcentrum lassan tovább toldódott.²⁰ Ezt szem előtt tartva érdemes megfigyelni, hogy mekkora volt a távolság a szarvasi járásban megfigyelt gepida lakóhelynyomok között. Az egymáshoz közelinek tekinthető apró lelőhelyek rendszerint 1 km-es körzeten belül kerültek elő, az általuk kirajzolt csoportok között pedig általában 2—4 km volt a távolság

¹⁴ A tiszai Alföld. Szerk. MAROSI S.—SZILÁRD J. Bp. 1969. 270—318.

¹⁵ Lásd TÓTH Á. 1978. és MRT IV/2. munkákat. Itt újból megköszönöm MAKKAY J.-nak, hogy szakdolgozatomat a szarvasi járás leleteiből írhattam.

¹⁶ A lelőhelyeket lásd a fenti munkákban.

¹⁷ SZÓKE B. M. 1980. 191.

¹⁸ E. SCHLEISER.: Ethnologische Aspekte zum Begriff „Dorf”. Das Dorf der Eisenzeit und des frühen Mittelalters. Hrsg. von H. JANKUHN, R. SCHÜTZZEICHEL, F. SCHWIND. Göttingen 1977. 81.

¹⁹ A. HÄUSLER.: Zu der sozialökonomischen Verhältnissen in der Černjachov-Kultur. ZfA 13. 1979. 42.

²⁰ H. VADAY A.: Későszarmata agyagbográcsok az Alföldön. MFMÉ 1980—81/1. 40. a fehértói és a tiszaföldvári lelőhelyekről.

de előfordultak 6—8 km-es lelőhelymentes térségek is.²¹ Úgy gondolom, hogy csak az egymáshoz igen közel lévő (szomszédos kiemelkedéseken, néhány száz méteren belül található) kis telepmaradványok keletkezettek egy házcsoport „áthelyezése” által; ha pedig 1 km-es körzeten belül több kis telep lelhető fel, akkor az inkább tanyacsoportnak tartható, ha nem is mindegyik létezett egy időben. Hódmezővásárhely környékén is egymáshoz igen közel (0,3 km-re) kerültek elő apró gepida települések nyomai.²² A Szarazér battonyai, 4—5 km-es szakaszán összesen 6 gepida telepet és egy temetőt sikerült feltérképezni. E telepek nagyobb része kb. 0,8—1,3 km-re lehetett egymástól, de itt is előfordult egyazon ér partján, egymással szemben elhelyezkedő két lelőhely.²³ Talán ez utóbbi esetet kivéve feltétlenül helyes a terepbejáró azon megállapítása, aki e területen a gepidák szórta, tanyaszerű települési képre következtetett.²⁴ (Itt kell megemlíteni, hogy láthatólag több telep lakói is törekedhettek védettebb hely kiválasztására. Két esetben is a Szarazérbe torkolló vízfolyás partján, két oldalról is víz által határoltan feküdt a lakóhelyük; s egy további lelőhelyet pedig csaknem teljesen körbevettek az egykori vízfolyások.)²⁵

Érdekes módon a gepidák települési képe a szintén jól bejárt szeghalmi járás területén alapvetően más, mint a szarvasiban.²⁵ Már maga a lelőhelyek száma is jelentős eltérést mutat: míg az utóbbiban 47, addig az előbbi esetben pusztán 7 db-ot figyeltek meg.²⁷ A szeghalmi járásban még e néhány lelőhely is jóval nagyobb szóródást mutat, mivel az egyes lelőhelyek legkevesebb 10 km-re voltak egymástól.²⁸ Ezek közül 4 db temetőre utaló nyom volt, s a hozzájuk tartozó telepeket gondos terepbejárással sem sikerült megtalálni. Ez a jelenség sem egyedül: Szentes és Mezőberény határában sem sikerült terepbejárással gepida települések nyomaira bukkanni.²⁹ Nehéz erre magyarázatot találni, mivel a Szentes környéki nagy sírszámú temetőkhöz kiterjedt telepeknek kellene tartozniuk, s Mezőberényből is ismeretes egy temető pontos helye. Mivel más lehetőség nem kínálkozik, s amennyiben nem megfigyelési vagy terepbejárási problémával van itt dolgunk, ezt a jelenséget talán azzal magyarázhatjuk, hogy a szórta települési rendszerben élők hosszabb ideig egyazon (központi fekvésű?) temetőt használhattak; s a tanyaszerű vagy tanyacsoportos települések pedig maguk csak igen kevés régészeti nyomot hagytak volna hátra. Az mindenestre valószínű, hogy sűrűbben beépített hosszabb ideig lakott falvak — miként e területen sok szarmata telep — jóval határozottabb, azaz észrevehetőbb nyomokat hagytak volna maguk után. Ennek alapján azt feltételezhetjük, hogy a gepidák a szeghalmi járást is csak igen szórványosan telepíthették volna be.

²¹ Ld. Tóth Á. 1978. és a MRT IV/2. fentebb hivatkozott lelőhelyeit.

²² A Kenyere partján az 55. és 56. sz. lelőhelyek. GALÁNTHA M.: Hódmezővásárhely északnyugati részének régészeti topográfiája és településtörténete. Egyetemi szakdolgozat. Szeged 1977.

²³ SZABÓ J. J. 1979. 2. és 6. sz. lelőhelyek.

²⁴ SZABÓ J. J. 229.

²⁵ SZABÓ J. J. 1979. 4. és 7. sz., ill. 6. lelőhelyek.

²⁶ Lásd az MRT IV/L. kötete.

²⁷ Néhány alkalommal — a közölt illusztrációk alapján talán joggal — még e lelőhelyek „gepida” meghatározása is bizonytalan; néha maguk a szerzők sem tudják a „késő szarmatától” vagy a „hun koritól” elválasztani, ld. az alábbi lelőhelyeket: Biharugra 52, Dévaványa 97, Körösladány 105 és 106, Zsadány 23.

²⁸ Ezek feltűnően nagy távolságokat, mutatnak másutt a még szórta telepek is 1—3 km-re voltak egymástól, ld. pl. BODNÁR K.: Királyhegyes régészeti topográfiája. (Egyetemi szakdolgozat, Szeged 1986. Köszönetet mondok a szerzőnek, hogy kéziratát használhattam.)

²⁹ KOVALOVSKI 1957; KÜRTI 1973. — Bóna I. a lektori véleményében arra a lehetőségre hívta fel a figyelmemet, hogy a keresett gepida telepek a mai nagy kiterjedésű alföldi városok — pl. Szentes, Mezőberény — alatta lennének találhatóak, mivel azokon a tájakon minden időben azok helye kínálták a legkedvezőbb körülményeket a letelepülésre. A mai sűrű beépítettség miatt nem lehet tehát az ottani gepida telepeket felfedezni.

Visszatérve a szarvasi járás területére: feltűnő az is, hogy ugyanott a gepidákat megelőző korszakban jóval sűrűbb betelepültséggel számolhatunk. A szarmata lelőhelyek száma ott 256, a 4. sz. végére és az 5. sz. elejére tehetőké pedig 75 db.³⁰ Mind-ebből arra lehet gondolni, hogy az 5. sz. második és a 6. sz. első felében az előző évszázadok lakóinál kevesebben élhettek a Körös—Maros közén, ami talán a késő szarmata-hunkori lakosság elköltözésével, áttelepítésével lenne magyarázható. A szarmata korszakból nagyobb telepekről más alföldi vidékeken is beszámoltak a kutatók; ilyenek tekintik, ha pl. több kis telep sorakozik egy patakpart fél km hosszú szakaszán, ill. 0,2—0,3 km-re egymástól találhatók az egykorú lakhelynyomok.³¹ Másutt a nagyobb kiterjedésűek mellett tanyaszerű kis telepek is fellelhetők.³² A gepidákat követő avar korban szintén a lelőhelyek számának növekedésével számolhatunk (pl. a szarvasi járásban a fentebb hivatkozott 240 db). Még ha figyelembe vesszük is, hogy a szarmaták és az avarok a gepidák alig több mint évszázados uralmával szemben jóval hosszabb ideig laktak e vidéken, akkor is megállapíthatjuk: a gepida királyság időszakában csökkent a laksűrűség a Tiszántúl déli részén.

Azon vidékeken, ahol kiterjedt terepbejárások vagy telepásatások eredményei nem állanak a kutatók rendelkezésére, ott a már feltárt egykorú temetőkből (sír-számuk, távolságuk) próbálnak következtetni a hozzájuk tartozott településekre. Így volt ez a pannoniai langobardok esetében is, akiknek nagy temetőit nemzeti falvakkal, a kisebbeket pedig önálló majorságokkal tartják összekapcsolhatóknak.³³ Ennek alapján gondolnak a kishomoki gepida temető sírszámából (105) és a gepida kor javára kiterjedő használati idejéből nagyobb, két-három nemzedéken át lakott, faluszerű településre; s ennek környékén a 6—32 síros kisebb temetőkből pedig kisebb, rövidebb ideig használt tanyákra.³⁴ Mindeme feltételezések igazolására természetesen ásatásokra és terepbejárásokra is szükség lenne.

Néhány helyen sikerült megfigyelni, hogy a gepida telepek elhelyezkedését a domborzati-vízrajzi viszonyokon kívül a már meglévő útvonalak is befolyásolták. Szentes környékén a lelőhelyek egy része a neolitikum óta kialakult, az újkori térképeken feltüntetett, szárazulatokon haladó utak mentén volt található,³⁵ s Hódmezővásárhely határában is a Tisza fontosabb átkelőhelyei közelében létesültek a nagyobb temetők.³⁶

Mennyiben tért hát el a gepidák települési képe az előttük és utánuk itt élt népektől, s mik lehetnek a lakóhelyük kiválasztásának szempontjai? A Szarvas környékén szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az újonnan e területre érkező népek az őskortól kezdve nagyjából ugyanazt a területet, a Maros hordalékkúpjának a peremét vették először használatba, ahol a lösztalaj és a folyóvíz közelsége különösen kedvező körülményeket kínált.³⁷ Ezen az általános megállapításon túl érdemes felfigyelni a különbségekre is. A késői szarmaták lakhelyeivel összehasonlítva ugyanis feltűnő, hogy míg a gepida telepek szinte minden esetben vízközelben (élővíz vagy holtág partján, vízjárta területből kiemelkedő szigeten) helyezkednek el, addig ez előbbieik — bár a vizek közelségét ők is kedvelték — használták a távolabbi, szárazabb, pusz-

³⁰ Lásd TÓTH Á. 1978. és MRT IV/2. adatait.

³¹ PÁRDU CZ M.: Szarmata kori telep és temető Földeákon. Dolg. 17. 1941. 98.; KŐHEGYI M.: A szarmaták kutatása Baja környékén. A bajai Túrr I. Múz. Kiadv. 12. Baja 1965. 20.

³² Lásd GALÁNTHA M. 1977. késő szarmata lelőhelyeit.

³³ BÓNA I. Langobarden in Ungarn. Arch. Vestnik XXI—XXII. 1970—1971. 52.

³⁴ NAGY M. 1984. 226.

³⁵ KOVALOVSKYI 1957. 22, 37.

³⁶ NAGY M. 1984. 223.

³⁷ SZÓKE B. M. 1980. 195.

tásabb vidékeket is.³⁸ Van, aki ezt a jelenséget a pásztorkodó életmóddal próbálja összefüggésbe hozni.³⁹ Néha a talajtani megfigyelésekből is kiolvashatók bizonyos eltérések. Így a szeghalmi járás területén feltűnő, hogy a gepidák bizonyos talaj-típusokat előnyben részesítettek, ami természetesen meghatározott növénytakaróhoz való kapcsolódást is jelenthet. Az említett vidéken a gepida lelőhelyek a szikes és löszizapos térségeken helyezkedtek el, s csak egyetlen fordult elő löszös hát peremén, míg löszös homokon pedig egy sem.⁴⁰ Ez azért látszik figyelemre méltónak, mert a két utóbbi talajon bőven fordultak elő szarmata települések. Hasonló különbségek a szarvasi járásban élt avaroknál is megfigyelhetők: ők a Köröstől délre lévő lösz-talajt kedvelték, s a folyótól nagyjából északra húzódó öntésterületet már jóval kisebb intenzitással telepítették be.⁴¹ Mindezen különbségekből talán megengedhető az a következtetés, hogy a gepidák számára a szárazabb, füves mezőségek nem voltak igazán vonzóak; azaz nagyobb arányú pásztorkodást, de talán kiterjedtebb földművelést sem folytattak. A vízközeliséget igénylő alaptevékenységük a földműveléssel-kiegészített, kis méretekben űzött állattartás lehetett, s mindehhez járulhatott a vizek közelsége kínálta halászat, pákászat, vízimadarak vadászata stb. A temetők leletei között szórványosan találkozhatunk olyanokkal (juhnyíró ollók, szigonyok), amelyek ezt a feltételezést látszanak alátámasztani, amint az állattartás és a halászat eszközei mellett előkerültek földművelésre utaló nyomok is (sarlók, orsó-gombok)⁴², de biztos adatokat csak a telepítések állattani és növényteni elemzésétől várhatunk. Az bizonyos, hogy a mocsaras területek ritkább, elszórt telepein még inkább előtérbe került a vízi életmód.

Ha lehetőség nyílna különböző típusú területeken összetartozó települések és temetőik feltárására, akkor nemcsak az egykor ott élt közösség életmódját lehetne meghatározni, hanem ezt ki lehetne egészíteni a társadalmi szerkezetükre vonatkozó adatokkal is. Így elképzelhető, hogy pontosabban körvonalazni lehetne a ma még csak sejthető közösségtípusokat is;⁴³ így pl. a zömmel katonáskodással foglalkozókat (a fontosabb tiszai révhelyeknél), a főleg halászatból élőkét (a fentebb hivatkozott mocsaras területből kiemelkedő szigetekén), állattartó-földművelő közösségeket (a szarvasi járásban a sűrűbben betelepített, vízközeli hátakon), ill. ezek közül a szabad és jobb módú kis családok kis majorságait és temetőit vagy a nagyobb nemzetségek gazdag szabadokat, félszabadokat és szolgálkat egyaránt magukba foglaló nagyobb, tagoltabb lakhelyeit és temetőit is. Mindennek tisztázása csak egy hosszútávú kutatási programtól várható.

³⁸ KOVALOVSKI 1957. 17.; GALÁNTHA M. 1977. és B. TÓTH Á. 1983. 48.

³⁹ KOVALOVSKI 1957. 6.

⁴⁰ Vö. a MRT IV/1. kötet 5. térképmellékletét.

⁴¹ SZÓKE B. M. 1980. 189.

⁴² NAGY M. 1984. 226.

⁴³ BÓNA 1978. 141. — Ezúton is köszönetet mondok Bóna István professzornak a lektori véleményében adott megjegyzésekért.

Агнеш Б. Тот

ПОСЕЛЕНИЯ ГЕПИДОВ В МЕЖДУРЕЧЬЕ ТИСЫ—МАРОША—КЁРЁША

Населявшие эту территорию гепиды во второй половине V в. и первой половине VI в. — прежде всего на основе опыта нашего пребывания на местности — жили в группе хуторов и на разбросанных хуторах; предполагаемые на основе кладбищ со многочисленными захоронениями более крупные их деревни до сих пор не обнаружены. Свою территорию они неровно заселяли; их поселения группировались главным образом вокруг важных водных переправ.

Рельефно-гидрографическое местонахождение их стоянок также позволяет сделать вывод о том, что из-за своего скотоводческого образа жизни, который дополнялся земледелием, они любили хребты вблизи от вод; и значительно в меньшей мере поселялись они в водомойных, болотистых, а также степных, позволявших только скотоводство, местностях. Частота и размеры их местожительства показывают, что этот германский народ обычно менее густо заселял находившиеся в его распоряжении южно-альпийские территории чем народы прежних (позднесарматских), а также последующих (аварских) времён.

Ágnes B. Tóth

L'image de l'habitat des Gépides dans la région des rivières Tisza—Maros—Körös

Les Gépides qui ont peuplé cette région dans la deuxième moitié du Ve siècle et dans la première moitié du VIe siècle vivaient — suivant mes expériences relatives à la connaissance de terrain — dans des systèmes d'agglomérations disséminées et dans des fermes éloignées. Jusqu'à présent, on n'a pas réussi à trouver leurs villages à population denses supposés sur une base des cimetières à beaucoup de tombeaux.

Ils ont peuplé leur territoire irrégulièrement; leurs habitats se groupaient surtout aux alentours des passages fluviaux importants. Suivant les sites hydrographiques et les conditions de relief des habitats, on peut supposer qu'ils préféraient les hauteurs proches des eaux à cause de leur mode de vie pastorale combiné avec l'agriculture, ils utilisaient moins les régions marécageuses et souvent inondées, et les régions uniquement appropriées à la vie pastorale.

Les dimensions et la densité de leurs habitats d'autrefois indiquent que ce peuple germanique avait une population moins dense dans la région de la plaine du Sud que les peuples précédents (Sarmates tardifs) et que les peuples qui venaient après (Avars).